

Davor Kovačić
(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

KAZNENO ZAKONODAVSTVO I SUSTAV KAZNIONICA I ODGOJNIH ZAVODA U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ

UDK 343.81(497.5)“1941/1945”

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 31. 1. 2008.

U radu se na temelju istraživanja arhivskog gradiva, onodobnog tiska i dostupne literature prikazuje kazneno zakonodavstvo i sustav kaznionica u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. U trenutku stvaranja NDH postojale su četiri kaznionice za muške i to u Lepoglavi, Hrvatskoj Mitrovici, Staroj Gradiški i Zenici, kao i ženska kaznionica u Zagrebu. Odmah nakon osnutka NDH pristupilo se sustavno racionalnoj koncentraciji kažnjenika u cilju štednje državnih izdataka. Isto tako činjeni su i naponi da kazna oduzimanja slobode osim represije i prevencije ima i značaj popravljivanja zločinca kako bi se isti poslije isteka kazne mogao iz kaznionice popravljeno povratiti u ljudsko društvo i postati njegovim korisnim članom.

Ključne riječi: Nezavisna Država Hrvatska, Slavonija, kazneno zakonodavstvo, kazneni zavodi, zločini.

Uvod

Održavanje reda u društvenoj skupini toliko je stara potreba, koliko je star ljudski rod. Red je ponašanje prema pravilima, a svako odstupanje od zadanih pravila potpada pod sankcije. Kriminal, korupcija, razbojništvo i izgredi su manifestacije političke disfunkcionalnosti koje su u većini sustava pod nadležnošću policije. Namjera ovog članka je progovoriti o onom dijelu kaznenog zakonodavstva i sustava kaznionica u NDH, koji se je bavio “klasičnim” kriminalom i kao takav je bio, a i danas je, uobičajen u svim državama svijeta. Postupci vlasti protiv ubojstava, šverca i drugih kriminalnih djela ne mogu se tretirati kao nasilje države, odnosno policijski teror, posebno ne kao nasilje protiv protivnika režima. Pod kriminalom se obično podrazumijevaju djela koja počinje osobe koje djeluju kao pojedinci. Vlasti NDH provodili su teror prema svojim državljanima koji su se usudili dovesti u pitanje zakone, uredbe i politiku ustaškog režima.

“Klasični” kriminal u NDH dosada u hrvatskoj historiografiji nije obrađivan, odnosno spominje se u pojedinim radovima tek fragmentarno. S druge strane, o djelovanju represivnog sustava NDH koji je provodio teror prema svojim državljanima koji su se usudili dovesti u pitanje zakone, uredbe i

politiku ustaškog režima u hrvatskoj historiografiji postoje mnogobrojni radovi.¹

Rad je pokušaj da se obrade kažnjenici koji su osuđeni za krivična djela, a ne politički zatvorenici te da bude poticaj za daljnja istraživanja ove problematike. U radu je korištena građa iz fonda Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja Nezavisne Države Hrvatske (MPB NDH) Odjel za pravosuđe koja se čuva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu te tiskovine koje su izlazile u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Treba istaknuti da je fond MPB NDH sačuvan vrlo fragmentarno, kod većine serija je sačuvan tek manji dio spisa. U seriji IV. sačuvani su izvještaji kaznenih zavoda i kazniona o brojnom stanju zatvorenika, situaciji u zavodima, bježanjima i slično.

Struktura sudskog aparata u NDH

Poslije proglašenja NDH nije bilo ni dana bezvlašća jer su se sve institucije Mačekove Banovine Hrvatske stavile na raspolaganje novouspostavljenoj državi.² Nakon objave o samostalnoj državi Slavko Kvaternik je upotrijebio stari banovinski administrativni aparat i potpuno se oslonio na postrojbe Hrvatske seljačke i građanske zaštite koje su u Zagrebu raspolagale s oko 4000 ljudi.³ Već 11. travnja 1941 iz Kabineta zamjenika Poglavnika izdana je naredba da do konstituiranja vlade Nezavisne Države Hrvatske sve upravne poslove imaju obavljati odjeli Banske vlasti.⁴

Prvu državnu vladu imenovao je poglavnik NDH Ante Pavelić 16. travnja 1941. Predsjedništvo vlade i vanjske poslove preuzeo je osobno poglavnik Pavelić. Zakonskom odredbom o "Državnoj vladi NDH" od 24. lipnja 1941., utvrđen je sastav vlade i nadležnost ministarstava.⁵ Tom zakonskom odredbom osnovano je i Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja. Do tada su neke od prvih zakonskih odredbi poslije proglašenja NDH donijete na prijedlog Ministarstva pravosuđa, dok su se vjerski poslovi u to vrijeme odvijala-

¹ Vlasti NDH su provodile čitav sustav represivnih mjera kao što su odmazde, prijeki sudovi, deportacije, kaznene ekspedicije i slično. Vidi: Mladen COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, Beograd 1973., Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945.*, Zagreb, 1977., Bogdan KRIZMAN, *Pavelić i ustaše*, Zagreb, 1986., Nada KISIĆ KOLANOVIĆ, *Mladen Lorković: Ministar urotnik*, Zagreb, 1998., Ivo GOLDSTEIN, Slavko GOLDSTEIN, *Holokaust u Zagrebu*, Zagreb, 2001.

² Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999., 124.

³ N. KISIĆ-KOLANOVIĆ, "Drama vojskovođe", *Časopis za suvremenu povijest* 3, Zagreb, 1996., 384. O zaštiti i njezinoj ulozi pri proglašenju i uspostavi NDH vidi: Nikica BARIĆ, *Ustroj kopnene vojske domobranstva NDH*, Zagreb, 2003., 96; Ljubo BOBAN, *Maček i politika hrvatske seljačke stranke 1928-1941.*, *Iz povijesti hrvatskog pitanja*, Zagreb, 1974., druga knjiga, 177.-178.; F. JELIĆ-BUTIĆ, *Hrvatska seljačka stranka*, Zagreb, 1983. 34.-36.

⁴ *Narodne novine*, 11. IV. 1941.

⁵ *Narodne novine*, 3. VI. 1945.

li u okviru Ministarstva bogoštovlja i nastave. Osnivanjem Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja NDH utvrđena je i njegova nadležnost koja se je protezala nad upravom cjelokupnog pravosuđa, uključivo i upravnog suda (s izuzetom vojnih sudova), državnih tužiteljstava, kaznenih zavoda, nadzor nad odvjetnicima, međunarodna pravna pomoć, prema potrebi suradnja u pripremi zakonskih odredaba iz nadležnosti drugih ministarstava, uređivanje pravnih odnosa svih vjeroispovijesti i njihova svećenstva, vjerski poslovi javno-pravnog značaja, nadzor nad svim zakladama u sporazumu s ministarstvom koje upravlja zakladama.⁶

Unutarnji izgled ovog ministarstva i njegova djelatnost određena je novom zakonskom odredbom od 9. kolovoza 1941. Prema ovoj zakonskoj odredbi o podjeli ministarstava na odjele, u MPB osnovan je samo jedan odjel i to pravosudno-bogoštovni koji se je dalje dijelio na odsjeke, a prema potrebi na pododsjeke. U pravosudno-bogoštovni odjel je spadalo tajništvo ministra; unutarnje poslovanje ministarstva; osobni odnosi za sve osoblje osim karnosnih poslova za pravosudno osoblje; sastav prijedloga proračuna za ministarstvo, njegove zavode i ustanove; izvršenje proračuna; briga za smještaj ureda, sudova i zavoda; uzdržavanje zgrada i računsko-gospodarstveni poslovi; sudbeno upravni poslovi redovitih i šerijatskih sudova, državnih tužiteljstava i upravnih sudova; vrhovni nadzor nad upravom sudova i državnih tužiteljstava; karnostni izvidi u pogledu pravosudnoga osoblja; poslovi po zakonu o odvjetnicima; pravna mišljenja na zahtjev drugih ministarstava i mišljenje o njihovim zakonskim osnovama građansko-pravne naravi; poslovi pozakonjenja, posinjenja, građanskog braka; mjestni sudovi; poslovi oko izdavanja krivaca i ostali poslovi međunarodne pravne pomoći u građansko-pravnim i kazneno-pravnim stvarima; zemljišne knjige; izradba nacрта, zakona, zakonskih odredaba, naredaba i propisnika iz nadležnosti Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja; prikupljanje i sređivanje brojidbenih podataka o radu sudova u građansko-pravnim i kazneno-pravnim stvarima; suradnja sa Zakonodavnim povjerenstvom na njegov zahtjev; uređivanje položaja i pravnih odnosa svih vjeroispovijesti i njihovog svećenstva te vjerski poslovi javno-pravnog značaja. U okviru ministarstva nalazio se je i odsjek za ustroj i uređenje kaznenih i sličnih zavoda, nadzor nad radom tih zavoda i nad sudskim zatvorima, primanje uredaba o uvjetnom dopustu i pomilovanju kažnjenika.⁷

Prema zakonskoj odredbi o "Državnoj vladi NDH" pored Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja postojalo je kao zasebna ustanova u sklopu vlade i Zakonodavno povjerenstvo. U djelokrug Zakonodavnog povjerenstva spadala je izvedba, supotpisivanje, tumačenje i objavljivanje svih zakona i zakonskih odredaba, usklađivanje provedbenih i drugih naredaba, propisnika i uputa, izdavanje zbornika zakona i naredaba, izdavanje Narodnih novina.

⁶ Rafael LANDIKUŠIĆ, *Priručnik o političkoj i sudbenoj podjeli Nezavisne Države Hrvatske*, Zagreb, 1942., 9.

⁷ *Zakoni NDH*, Zagreb 1941., knj. IV., 133-166.

Međutim, već 9. listopada 1941. ukinuto je Zakonodavno povjerenstvo, a njegov djelokrug zajedno s cijelim osobljem prešao je u nadležnost, odnosno u službu Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja NDH.⁸

Početakom 1943. uspostavlja se novo unutarnje uređenje po kojem je Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja svoje poslovanje obavljalo u dva odjela: 1. Odjel za pravosuđe; 2. Odjel za bogoštovlje. Odjel za pravosuđe dijelio se je na Opći pravosudni odsjek koji se dijelio na dva pododsjeka: a) pododsjek za brojidbu, b) pododsjek za kaznene i njemu slične zavode. MPB NDH zadržalo je novu strukturu iz siječnja 1943. do kraja svog djelovanja.⁹

Treba istaknuti da ustaše nisu imali pripremljen jasan plan o organizaciji državne uprave. U vodstvu ustaškog pokreta bilo je vrlo malo ljudi koji su posjedovali znanje i iskustvo o mehanizmu društvenog upravljanja. Od početka se ustaško vodstvo suočilo s činjenicom da ne raspolaže potrebnim vlastitim kadrovima za upravni aparat. Rezultat su bile brzoplete improvizacije, stalne reorganizacije, prepletanje kompetencija i organizacijska zbrka koja u većini resora nije prevladana ni do sloma NDH.¹⁰

Uspostavom NDH uređenje redovnih sudova u osnovi se nije izmijenilo, osim što su ukinuti nazivi sudova iz 1929., a umjesto njih su vraćeni prijašnji nazivi. Od 1929. u području građanskoga i krivičnoga prava sudske su funkcije obavljali redovni (sreski, okružni, trgovački, apelacijski i kasacijski) i posebni sudovi (Državni sud za zaštitu države, vojni i crkveni sudovi, Državni savjet, razni posebni upravni sudovi). Državna odvjetništva, samostalne, od suda odvojene ustanove podnosile su tužbu u kaznenome postupku (za razliku od građanskog postupka u kojem tužbu u pravilu podnosi privatna osoba). Državni su odvjetnici bili odgovorni državnom nadodvjetniku, a ovaj pak ministru pravosuđa. Naime, u osnovi je u NDH bio zadržan "Zakon o sudovima" od 18. siječnja 1929. g., naravno uz brojne izmjene i dopune koje su u sudbeni sustav povratile nazivlje koje je u hrvatskom narodu bilo ukorijenjeno stoljećima. Tako je već 18. travnja 1941. g. donosena Zakonska odredba o izricanju presuda, o nazivima sudova i sudaca i o uporabi čistog hrvatskog jezika kod sudova. Prema toj odredbi dotadašnji nazivi redovnih sudova sreski sud, okružni sud, i apelacioni sud se mjenjaju u kotarski sud, sudbeni stol i banski stol. Poslije tih izmjena shema sudbene podjele u NDH je bila: a) 172 kotarska suda, b) 19 sudbenih stolova, c) Upravni sud u Zagrebu i Upravni sud u Sarajevu, d) Banski stol u Zagrebu i Banski stol u Sarajevu, e) Stol sedmorice u Zagrebu i Vrhovni sud u Sarajevu.¹¹

⁸ N. KISIĆ-KOLANOVIĆ, *NDH i Italija, Političke veze i diplomatski odnosi*, Zagreb, 2001., 77.

⁹ *Zakoni NDH*, knj. XVIII, 279-280.

¹⁰ I. GOLDSTEIN, S. GOLDSTEIN, n. dj., 153.

¹¹ Miro GARDAŠ, Boris MUŠIĆ, "Ustrojstvo sudova i pravnička djelatnost u Osijeku od 1850. do 1945. godine", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, br. 3-4., Split, 2006.

Sudbeni stolovi postojali su u gotovo svakom većem gradu na području NDH. Primjerice, sudbeni stol u najvećem slavonskom gradu Osijeku obuhvaćao je tada područja dvanaest kotarskih sudova. No, vrlo brzo donesena je Zakonska odredba o izmjenama prostorne sudske nadležnosti na području banskih stolova u Zagrebu, Sarajevu i Splitu od 18. srpnja 1941.¹²

Tom odredbom unijelo se dosta promjena u prostorno rasprostiranje ovlasti sudbenih stolova i kotarskih sudova, a te promjene ticale su se i područja sudbenog stola u Osijeku. Naime, kotarski sudovi u Iloku i Šidu su se sa svojim sudbenim područjima izlučili iz prostorne nadležnosti sudbenog stola u Osijeku i pripojili su se sudbenom stolu u Mitrovici, tako da je nakon tih promjena u okviru sudbenog stola u Osijeku bilo samo deset kotarskih sudova. Ova podjela je na području sudbenog stola u Osijeku, uz manje promjene zadržana sve do 1945. Stol sedmorice i svi ostali redovni sudovi Nezavisne Države Hrvatske ukinuti su 1945.¹³

Kaznionice i zatvorenici u NDH

Cjelokupnu vrhovnu središnju upravu i nadzor nad radom kaznionica i odgojnih zavoda u NDH obavljao je ministar pravosuđa i bogoštovlja, dok je, kako je prethodno istaknuto za poslove kaznionica i odgojnih zavoda te rješavanje tehničkih pitanja u vezi s izvršenjem kazne bio organiziran u Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja poseban odsjek.¹⁴

U trenutku proglašenja NDH postojale su četiri muške kaznionice, i to u Lepoglavi, Hrvatskoj Mitrovici, Staroj Gradiški i Zenici, kao i ženska kaznionica u Zagrebu. Prosječno brojno stanje kažnjenika bilo je tada 3250, a kažnjenica 129.¹⁵

Za prisilni odgoj djece i mlađih malodobnika postojala su 4 zavoda: Zavod za odgoj djece i mlađih malodobnika u Pahinskom kod Ivanca, u Glini i Gospiću i Zavod za odgoj djece i mlađih malodobnika u Požegi. Prosječno brojno stanje muških pitomaca bilo je oko 350, a ženskih 65.¹⁶ Primjerice u Zavodu za odgoj mlađih maloljetnika u Glini krajem travnja 1941. brojčano stanje je bilo 86 pitomaca u zavodu, 5 na dopustu, u bijegu 33, na uvjetnom otpustu 10, ukupno 134.¹⁷

Nakon osnutka NDH pokušalo se pristupiti racionalnoj koncentraciji kažnjenika u cilju štednje državnih izdataka. Tako je u veljači 1942. i for-

¹² R. LANDIKUŠIĆ, n. dj., 9.

¹³ F. JELIĆ – BUTIĆ, *Ustaše i NDH*, 278.

¹⁴ F. JELIĆ-BUTIĆ, *Hrvatska seljačka stranka*, 107

¹⁵ *Zborski dnevnik*, Zagrebački zbor, 25. IV 1942. Zagreb, 1942., 52.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Hrvatski državni arhiv (HDA), fond 218, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja Nezavisne Države Hrvatske (MPB NDH), kut. 413., Odjel za pravosuđe, 31/1941.

malno ukinuta kaznionica u Staroj Gradiški. Naime, za vrijeme kada je Sava bila granica između Turskog i Austrijskog Carstva tu je bila sagrađena vojna utvrda u kojoj je bila kaznionica koja je potpadala pod Ministarstvo pravosuđa.¹⁸

Ravnateljstvo kaznenog zavoda Stara Gradiška poslalo je 10. IV. 1941., na sam dan proglašenja NDH dopis zapovjedništvu Osječke divizijske oblasti da u kaznenom zavodu ima 683 kažnjenika koje je čuvala straža od 69 čuvara, od kojih je 30 pozvano u vojsku, tako da je "sav teret pao na ostale čuvare". Uslijed toga je rad bio ograničen, a straža ovog zavoda iscrpljena i nije bila u stanju obavljati službu kako bi trebalo u onakvim izvanrednim prilikama. Stoga je zavod po uputi oružničkog voda iz Bosanske Gradiške, a s ovlaštenjem dobivenim od Banske vlasti Banovine Hrvatske, Odjela za pravosuđe, "umoljavao zapovjedništvo Osječke divizije 20 vojnika za pojačanje straže jer se kažnjenici uslijed vanjskih prilika spremaju na bijeg".¹⁹

Logor u Staroj Gradiški osnovan je u siječnju 1942., što je formalno-pravno riješeno Zakonskom odredbom o ukidanju kaznionice i Zavoda za prisilni rad od 18. veljače 1942.²⁰ Zaključno s 20. II. 1942. godine, kaznionica u Staroj Gradiški je sve svoje knjige i zapisnike zajedno s pismohranom poslala na pohranu i čuvanje u kaznionicu u Lepoglavu. Sve račune kaznionice i zavoda za prisilni rad u Staroj Gradiški je likvidiralo i isplatilo Ministarstvo bogoštovlja i pravosuđa iz državnog proračuna.²¹

Kazneni zavod u Staroj Gradiški je još tijekom 1941., poslužio vlastima NDH kao logor što se može vidjeti i na primjeru dopisa Ravnateljstva tog Zavoda Ministarstvu unutarnjih poslova: "Pozivom na dopis naslova od 19. svibnja 1941. godine, broj 4748-1-6-1941., izvješćuje se naslov, da je Kotarsko predstojništvo u Bosanskoj Gradiški jučer uz dopis broj Pov. 89/1941. od 26. o. mj. dopremilo u ovaj zavod 35 interniraca iz Bosanske Gradiške, no do sada nije dostavilo zavodu odluke o internaciji, pa ovom zavodu nije poznato koliko dugo će ta lica boraviti u zavodu. Sada se nalazi u zavodu svih interniranih lica 99, ubrojivši ovamo internirce iz Nove Gradiške i Slavenskog Broda. Za uzdržavanje ovih interniraca ovaj zavod imade u pologu 2000 dinara primljenih od ustaškog stana u Novoj Gradiški i 3000 primljenih od naslova pozivom na citirani dopis. Prehrana jednog osuđenika, odnosno internirca prema dostavljenom obračunu za mjesec svibanj dopisom od 22. o. mj. broj 2138 iznosi 8.22 dinara, a osim toga drugo izdržavanje interniraca u ovome zavodu iznosi 10 dinara dnevno, pa kako su to veliki troškovi za ovaj zavod, a nisu ni u kojem trošku predviđeni i kako su gore navedene svote

¹⁸ F. JELIĆ – BUTIĆ, *Ustaše i NDH*, 108.

¹⁹ HDA, fond 218, MPB NDH, kut. 413., Odjel za pravosuđe, 41/1941.

²⁰ *Narodne novine*, 18. II. 1942.

²¹ Mirko PERŠEN, *Ustaški logori*, Zagreb, 1966, 125.

dosta malene i brzo će se iscrpiti to ovaj zavod moli naslov za daljnja sredstva za izdržavanje interniraca”.²²

Isto tako je obustavljen i rad odgojnog zavoda u Požegi u čije je prostori je bila premještena Ženska kaznionica iz Zagreba.²³ Ženska kaznionica u Zagrebu svojedobno se je nalazila na Zrinjercu u jednokatnoj zgradi. Godine 1877. dao je ban Ivan Mažuranić sagraditi novu žensku kaznionicu na Savskoj cesti, a stara kaznionica na Zrinjercu je srušena i izgrađena je palača Sudbenog stola. Kaznionicom na Savskoj cesti su upravljale časne sestre milosrdnice reda sv. Vinka Paulskog, a u kaznionici uopće nije bilo muških čuvara stražara. Kažnjenice su radile i na polju izvan kaznionice, ali nikada nisu bježale. Jedini poznatiji slučaj bio je kad je vođa crnogorskih komunista dr. Marković izvana organizirao bijeg svoje sestre Stoje Marković koja je trebala izdržati višegodišnju kaznu, te joj je omogućio bijeg u Rusiju.²⁴ Časne sestre milosrdnice došle su u veliku nepriliku kada je ban dr. Ivan Šubašić odredio da se u žensku kaznionicu i to u prizemlje i u I. kat smjeste komuniste, a kažnjenice na II. kat. Ovo miješanje muških i ženskih kažnjenika u jednoj zgradi je bilo vrlo neprilično štoviše jer prije toga u žensku kaznionicu uopće nije mogao ući muškarac. Ženska kaznionica je smetala razvoju Savske ceste i uslijed toga je odlučeno da se iz Zagreba privremeno preseli u Požegu, u zgradu Zavoda za odgoj djece i mlađih malodobnika.²⁵ U tu svrhu je Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja NDH uputilo molbu Ravnateljstvu državnih željeznica u kolovozu 1941. da im besplatno dodijeli 3 osobna i 3 teretna vagona za prijevoz kažnjenika, spisa, namještaja itd.²⁶

Kazne lišavanja slobode, teške tamnice, tamnice, strogo zatvora i zatvora, počevši od 25. rujna 1941. prema *Rasporedu za upućivanje osuđenika u kaznionice radi ovršenja kazni lišenja slobode* izvršavale su se u sljedećim kaznionicama: 1. za muške punoljetne osuđenike u kaznionicama u Hrvatskoj Mitrovici, Lepoglavi i Zenici. 2. za muške osuđenike, starije malodobnike u kaznionicama u Hrvatskoj Mitrovici i Zenici. 3. za ženske osuđenice u ženskoj kaznionici u Požegi. U kaznionice su se u pravilu upućivali radi izvršenja kazne oni osuđenici kojima je od dosuđene im kazne preostalo za izvršenje vrijeme od jedne godine i duže, izuzevši ženske osuđenice uopće i sve osuđenice osuđene od Sudbenih stolova u Derventi, Hrvatskoj Mitrovici, Osijeku i Požegi, koji su se upućivali u dotične kaznionice i onda ako im od dosuđene kazne preostaje za ovršenje vrijeme preko šest mjeseci.²⁷

U kaznionu u Lepoglavi upućivali se osuđenici iz sudova u Bjelovaru, Gospiću, Karlovcu, Ogulinu, Petrinji, Senju, Varaždinu, i Zagrebu izuzevši

²² Isto.

²³ *Zborski dnevnik*, Zagrebački zbor, 25. IV 1942., 53.

²⁴ *Novi list*, 12. IX. 1941.

²⁵ Isto.

²⁶ HDA, fond 218, MPB NDH, kut. 414., Odjel za pravosuđe, IV 99/1941.

²⁷ *Novi list*, 29. IX. 1941.

osuđenike islamske vjeroispovijesti. U kaznionu u Hrvatskoj Mitrovici upućivali su se: a) osuđenici od sudova u Derventi, Hrvatskoj Mitrovici, Osijeku i Požegi izuzevši osuđenike muslimanske vjeroispovijesti, b) osuđenici - stariji malodobnici, osim onih muslimanske vjeroispovijesti, osuđeni od sudova na području cijele države na kaznu teške tamnice ili tamnice, a od osuđenih na kaznu strogog zatvora ili zatvora oni stariji malodobnici kojima od dosuđene im koje od tih kazni preostaje za izvršenje vrijeme od dvije godine i duže izuzevši osuđenike starije malodobnike osuđene od sudova u Derventi, Hrvatskoj Mitrovici, Osijeku i Požegi koje se upućivali u ovu kaznionu i onda ako im je od dosuđene kazne preostalo za izvršenje vrijeme preko šest mjeseci. U kaznionu u Zenici upućivali su se: a) osuđenici islamske vjeroispovijesti punoljetni i stariji malodobnici s područja cijele države, b) osuđenici osuđeni od sudova u Banja Luci, Bihaću, Dubrovniku, Mostaru, Sarajevu, Travniku i Tuzli, na kaznu teške tamnice ili tamnice, kao i oni osuđenici osuđeni od tih sudova na kaznu strogog zatvora ili zatvora kojima od dosuđene im koje od tih kazni preostaje za izvršenje vrijeme od dvije godine i duže. U žensku kaznionicu u Požegi upućivane su sve osuđenice punoljetne i starije malodobnice s područja cijele države. Osuđenici osuđeni na kaznu strogog zatvora ili zatvora koji se prema ovom rasporedu nisu upućivali na izvršenje kazne u koju od kaznionica izvršavali su dosuđenu kaznu u zatvoru suda koji je izrekao prvomolbenu presudu. Osuđenici sa smanjenom ubrojivošću upućivani su u posebni odjel za takve osuđenike u kaznioni u Lepoglavi.²⁸

Osoblje kaznionica i odgojnih zavoda bili su državni činovnici i službenici, dok je uprava Ženske kaznionice u Požegi povjerena redu sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskog. Svaka kaznionica kao i odgojni zavodi i zatvori sudbenih stolova imala je svog upravitelja, svećenika, liječnika i potrebni broj činovnika i stražarskog osoblja. Rijetko su liječnici i svećenici bili za stalno zaposleni u državnoj službi, nego su gotovo u pravilu obavljali takve poslove u obliku povremenog rada te im je Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja određivalo od slučaja do slučaja određenu mjesečnu nagradu prema potrebi, vrsti i veličini obavljene službe. Naime, ovaj način je za državu bio mnogo jeftiniji, jer je u suprotnom za obavljanje dotične službe trebalo imenovati stalne službenike što bi značilo mnogo veće i osjetljivije opterećenje državnog proračuna. Sukladno tome, Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja je smatralo da ove osobe ne bi mogle biti primljene na rad u službu države niti kao ugovorni službenici, tim više što je njihovo zaposlenje pri ovakvim ustanovama bilo privremeno i nestalno. Osim toga za ovakav rad nisu se osiguravala proračunska sredstva, već se je osiguravala jedna okrugla svota koja je bila kroz proračunsku godinu dovoljna za isplaćivanje nagrada liječnicima i svećenicima za obavljanje njihovih stručnih radnji u ovim ustanovama.²⁹

²⁸ Isto.

²⁹ HDA, fond 218, MPB NDH, kut. 412, Odjel za pravosuđe, IV, 9/ 1941.

Tako je primjerice nagradni liječnik kaznionice u Hrvatskoj Mitrovici bio Karlo Helbich, upravitelj državne bolnice u Hrvatskoj Mitrovici, uz mjesečnu paušalnu nagradu od 2.500 kuna. Julius Šperling, bio je evangelički dušobrižnik kod kaznionice u Hrvatskoj Mitrovici uz ugovorenu mjesečnu nagradu od 400 kuna. Pored katoličkog mitrovička kaznionica je krajem 1943. uvela i islamskog dušobrižnika, Galiba Hadžića koji je bio svršeni više islamsko-šerijatske škole u Sarajevu. Za mjesto upravitelja kaznionice bila je propisana sudska sprema.³⁰

Za svaku kaznionicu i zavod bio je propisan rad i kućni red posebnim propisnikom. U izvršavanju kazni proveden je progresivni (irski) sustav koji obuhvaća četiri stupnja: 1. samotni zatvor; 2. skupni zatvor uz rad i usamljenje noću i za vrijeme odmora; 3. odjel za slobodnjake; 4. uvjetni dopust. Samotni zatvor u pravilu je trajao najviše do tri mjeseca, ali ako se pokazalo da je kažnjenik pogibeljan za ostale kažnjenike, samotni se zatvor produljivao dok se ne opaze znakovi kajanja i popravljanja. Na prijedlog liječnika samotni zatvor se je prekidao. U tzv. skupnom zatvoru lučile su se razne skupine kažnjenika, npr. dotada neporočni koji su zločin počinili nepromišljeno i lakoumno, zatim neporočni, ali čudoredno pokvareni i propali, oni koji su zločin počinili promišljeno ili iz pohlepe za dobitkom, pripadnici koji nisu bili kažnjeni zbog zločina iz koristoljublja, te posebno svi ostali pripadnici.³¹

Odjel za posredovanje ili tzv. odjel za slobodnjake nalazio se izvan kaznioničkog zida, nešto dalje od same kaznionice, a svrha mu je bila da se kažnjenicima koji su djelotvorno pokazali znakove popravljanja i da su vrijedni blagodati uvjetnog dopusta pruži prilika da to povjerenje iskupe svojim marljivim radom bez prisilnih sredstava. Kažnjenici u tom odjelu dobivali su i posebno odijelo kojim su se razlikovali od ostalih kažnjenika, slobodno se kretali bez pratnje stražara po kući i gospodarstvu uz kaznionicu kamo su se slali na posao. Nije bilo posebnih stegovnih kazni, ali i zbog najmanjeg prijestupa premješteni su nazad u skupni zatvor ili čak i u samicu, zavisno od okolnosti.³²

Prema izvještaju Ravnateljstva kaznenog zavoda Zenica Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja u studenom 1941., između 13. i 18. IV. 1941., pobjeglo je devet kažnjenika. Prema izvještaju Ravnateljstva zeničke kaznionice, odgovornost za ova bježanja ne snosi niti jedan službenik kaznionice, jer su pobjegli sa slobodnjačkog odjela. Jedan kažnjenik je pobjegao tako što je izašao na glavni ulaz i umiješao se među osuđenike koji su bili njemačke, mađarske i bugarske narodnosti i koje je Njemačka vojna komanda oslobodila, a kasnije otpušteni stražar koji je bio na glavnom ulazu to nije primijetio.³³

³⁰ HDA, fond 218, MPB NDH, kut. 413, Odjel za pravosuđe, IV 54/1941.

³¹ *Zborski dnevnik*, Zagrebački zbor, 25. IV 1942., 52.

³² Isto.

³³ HDA, fond 218, MPB NDH, kut. 414, Odjel za pravosuđe, IV 131/ 1941.

U prosincu 1941., iz zeničke kaznionice sa slobodnjačkog odjela pobjegao je Osman Mujanović zbog čega je za njim raspisana tjeralica. Uhitila ga je ophodnja oružničke postaje u Vitezu i dopremila u zeničku kaznionicu.³⁴

Posljednji stupanj bio je uvjetni dopust ukoliko ga je kažnjenik zaslužio svojim dobrim ponašanjem. Uvjetni dopust je dodjeljivao na prijedlog posebnog povjerenstva ministar pravosuđa i bogoštovlja. Uvjetni dopust se sastojao u tome da kažnjenik može biti pušten na slobodu do dana kada mu prema sudbenoj osudi ističe kazna. Pripadnici nisu mogli biti pušteni na uvjetni dopust. Kažnjenici na uvjetnom dopustu bili su pod strogim redarstvenim nadzorom, te ukoliko su počinili nekakav novi kažnjivi čin ili su se ponašali tako da se poljulja vjera u njihov daljnji čestiti život, opozivao bi im se uvjetni dopust te su bili vraćani u kaznionicu na izvršenje ostatka kazne. Ovakvim stupnjevanjem kazni kažnjenici su neprestano živjeli u strahu da stečene pogodnosti zbog lošeg vladanja ne izgube, a istodobno u nadi daljnjeg poboljšanja svog položaja koje zavisi od njegovog ponašanja i rada.³⁵

Na prijedlog povjerenstva naložio je ministar pravosuđa i bogoštovlja 24. VI. 1942. upraviteljstvu kaznionice Lepoglava da danom 27. VI. pusti iz ove kaznionice 73 kažnjenika kojim je podijeljen uvjetni dopust.³⁶

Kazneni zavod u Lepoglavi bio je između dva rata kaznionica za razna kriminalna djela, ali i za političke osuđenike, uglavnom komuniste. U trenutku uspostave NDH tamo se je nalazilo zatvoreno oko 1000 kriminalaca i oko 70 političkih interniraca uglavnom komunista uhićenih u vrijeme Banovine Hrvatske, koji su zatim predani novim ustaškim vlastima. Jedan dio ustaše su ubrzo likvidirali, a ostale premještali iz logora u logor i većinom ih likvidirali.³⁷

Odmah poslije proglašenja nove države, vlasti NDH su zatražile od Nijemaca da se iz lepoglavske kaznionice iseli 80 Srba koji su se tu nalazili, no Nijemci su se sredinom travnja 1941., složili da se isele samo oni „koji o rođenju pripadaju Srbiji“, što je uglavnom i učinjeno. Tijekom 1942. i 1943. u Lepoglavi se postupno povećavao broj političkih zatvorenika, a opadao broj kriminalaca i ukupan broj zatvorenika. Tako je srpnju 1943. u Lepoglavi bilo ukupno 733 kažnjenika, od kojih je stotinjak bilo političkih, ostalo su bili kažnjenici osuđeni za kriminalna djela.³⁸

Sredinom srpnja 1943. partizani su napali kazneni zavod u Lepoglavi i slomili otpor za nepunih osam sati. Tom prilikom u Lepoglavi su oslobođe-

³⁴ HDA, fond 218, MPB NDH, kut. 414. Odjel za pravosuđe, IV 132/1941.

³⁵ *Redarstveni vjestnik*, 1. VII. 1941., 2.

³⁶ HDA, fond 218, MPB NDH, kut. 415. Odjel za pravosuđe, IV 4/1942.

³⁷ *Građa za povijest Narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941-1945.*, (dalje: *Građa SZH 1941.-1945.*), knjiga I, Zagreb, 1981., 120.

³⁸ Zdravko DIZDAR, „Logori na području sjeverozapadne Hrvatske u toku drugoga svjetskog rata 1941-1945. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, 1-2, Zagreb, 1990, 93.

ni politički zatočnici, jedan dio teških kriminalaca nije oslobođen, nego je ostao i dalje u kaznionici. Zarobljeno je 120 kaznioničkih stražara, a ubijeno ih je sedamnaest.³⁹

Prilikom napada partizana u studenom 1943., na lepoglavsku kaznionicu, osuđenici su se razbježali i nitko se kasnije nije javio upraviteljstvu kaznionice.⁴⁰

U sklopu kaznionice u Lepoglavi koja je imala kapacitet za oko 1100 kažnjenika, postojali su sljedeći zavodi: za izvršavanje mjera sigurnosti, zavod za čuvanje i liječenje neubrojivih, zavod za prisilni rad i zavod za liječenje pijanaca.⁴¹

Na mjestu nekadašnjeg pavlinskog samostana sagrađena je 1914. nova kaznionička zgrada u obliku zvijezde. U sklopu kaznionice nalazilo se posebno uređeno kaznioničko gospodarstvo u Čretu, gdje su se nalazile gospodarske zgrade i staje u kojima je bila smještena stoka i perad. Bila je planirana elektrifikacija cijelog zavodskog gospodarstva u Čretu čime bi istodobno i okolna sela došla do jeftine električne rasvjete. U sklopu bivših samostanskih zgrada nalazila se i lepoglavska župna crkva.⁴²

Kaznionica u Hrvatskoj Mitrovici također je mogla primiti oko 1100 kažnjenika, izgrađena je po sustavu paviljona s (prema tadašnjim mjerilima) moderno uređenim radionicama. Po nalogu Ministarstva pravosuđa 5. svibnja 1941., Ravnateljstvo kaznionice u Hrvatskoj Mitrovici je stupilo u vezu s njemačkim vlastima radi prebacivanja kažnjenika Srbijanaca u kaznene zavode u Srbiji. Međutim, Nijemci nisu ove kažnjenike prema dogovoru prebacivali u Srbiju, pa je njih oko 250 stupilo u štrajk glađu i odbijalo ići na rad.⁴³

U Mitrovici je 1941. sređeno kaznioničko posjedovno stanje, omeđeno zemljište koje je kaznionica dobila provedenom komasacijom i uređen plodored.⁴⁴ U sklopu kaznionice u Hrvatskoj Mitrovici postojala je posebna zgrada i odjel za kažnjenike starije malodobnike koji su u starosti od 17-21 godine počinili kažnjivo djelo.⁴⁵ Kaznionica u Hrvatskoj Mitrovici preselila je u Zagreb 21. listopada 1944, a dio kažnjenika je preseljen u Lepoglavu.⁴⁶

³⁹ *Građa SZH 1941.-1945.*), knjiga I, 120.

⁴⁰ HDA, fond 218, MPB NDH, kut. 415. Odjel za pravosuđe, IV 2/1942.

⁴¹ HDA, fond 218, MPB NDH, kut. 415. Odjel za pravosuđe, IV 4/1942.

⁴² *Zborski dnevnik*, Zagrebački zbor, 25. IV 1942., 53.

⁴³ HDA, fond 218, MPB NDH, kut. 414. Odjel za pravosuđe, IV 41/1941. U mitrovičku kaznionicu su upućeni i kažnjenici, državljani NDH koji su se nalazili u kaznionici u Skoplju. Trojicu kažnjenika, hrvatskih državljana su bugarske vlasti u listopadu 1941. predale vlastima NDH na granici NDH sa Srbijom kod Zemuna.

⁴⁴ Petar VUKELIĆ, "Okupaciona vlast i sistem nacionalne diskriminacije u Sremu za vreme 'Nezavisne Države Hrvatske'", *Zbornik za društvene nauke*, 35, Matica srpska, Novi Sad, 1963. 119. Usp. HDA, RSUP SRH SDS, 013.0/55, Oktavijan Svjezić, 197.

⁴⁵ M. PERŠEN, n. dj., 234.

⁴⁶ HDA, fond 218, MPB NDH, kut. 414. Odjel za pravosuđe, IV 130/1942.

Najmanja je bila kaznionica u Zenici s prosječno 500-600 kažnjenika i nije imala većeg vlastitog gospodarstva.⁴⁷ Ubrzo nakon proglašenja NDH ministar MPB NDH je odredio na temelju Zakona o izvršenju kazne i slobode 28. VIII. 1941. da se svi kažnjenici muslimanske vjeroispovijesti punoljetni i stariji malodobnici koji se nalaze u kaznionici u Lepoglavi, Staroj Gradiški i Hrvatskoj Mitrovici premjesti na dalje održavanje kazne u kaznionici u Zenici. Sukladno takvoj odredbi u rujnu 1941., iz kaznionice u Hrvatskoj Mitrovici otpraćeno je 43 kažnjenika islamske vjeroispovijesti u kaznionicu u Zenici.⁴⁸

Na temelju ove odredbe i Ravnateljstvo kaznionice u Lepoglavi je izvijestilo 9. rujna 1941., MPB NDH da je po oružničkoj ophodnji iz ove kaznionice prepraćeno 14 kažnjenika muslimanske vjeroispovijesti u kaznionicu u Zenici. Ovim premještanjem u Lepoglavi više nije bilo na izdržavanju kazne osuđenika muslimanske vjeroispovijesti.⁴⁹

Prema nalogu MPB NDH u veljači 1943. kažnjenici su iz Zenice premješteni u Hrvatsku Mitrovicu jer su vlasti željele zgrade upotrijebiti u druge svrhe. Protiv takve odluke je kod potpredsjednika vlade NDH Džaferbega Kulenovića prosvjedovao Reis – ul ulema islamske vjerske zajednice u Sarajevu. On je naveo da je od ministra MPB-a NDH dr. Mirka Puka dobio izvještaj da je u Kaznenom zavodu u Hrvatskoj Mitrovici kao i Lepoglavi uređen odjel za kažnjenike muslimane prema svim propisima, kao što je bilo u Zenici. Međutim, Reis - ul ulema navodi da je dobio pritužbe da se u Hrvatskoj Mitrovici ne poklanja nikakva pažnja vjerskim potrebama muslimana i da tamo uopće nema muslimanskog dušobrižnika (imama) te se tamo umrli muslimani pokapaju bez vjerskih obreda (dženaze) i u pravoslavno groblje. Nakon toga je kako je istaknuto kaznionica u Hrvatskoj Mitrovici krajem 1943. uvela i dužnost islamskog dušobrižnika.⁵⁰

Sve kaznionice imale su uređeno grijanje i električnu rasvjetu s kućnim električnim signalnim i brzoglasnim uređajima. U kaznionicama je osim poljodjelskih radova sustavno provedeno i obrtno zanimanje kažnjenika u državnoj režiji. Strogo se pazilo da ono bude trajno, instruktivno i za budući život kažnjenika korisno. Raspodjelom rada i zaposlenjem na kaznioničkim gospodarstvima i u obrtnim radionicama prišteđena je državi znatna svota za uzdržavanje kažnjenika porastom čistih dohodaka priradnih grana, i istodobno je kažnjenicima pružen koristan rad. Kaznioničke obrtne radionice u prvom su redu služile podmirenju vlastitih potreba, a zatim izrađivanju pred-

⁴⁷ HDA, fond 218, MPB NDH, kut. 413. Odjel za pravosuđe, IV 55/1942. MPB NDH izašlo je u studenom 1943. zahtjevu zapovjednika III. domobranskog zbora da se u kazneni zavod u Zenici preuzme 66 domobrana pritvorenika, a da će MPB NDH poduzeti mjere da se domobrani u Zenici zadrže što kraće.

⁴⁸ HDA, fond 218, MPB NDH, kut. 414. Odjel za pravosuđe, IV 91/1942.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ HDA, fond 218, MPB NDH, kut. 413, Odjel za pravosuđe, IV 54/1941.

meta po posebnim posebničkim narudžbama. Tako primjerice u Lepoglavi je rezbarska radionica proizvodila razne predmete od drva, a osobito drvene kutije za duhan i cigarete namijenjene inozemnoj prodaji. U Mitrovici je 1941. ponovo organiziran rad užarske radionice s većim brojem kažnjenika radnika, koja je proizvodila razne užarske predmete prvenstveno za potrebe vojske i državnih ustanova. Zbog pomanjkanja sirovina pojedine obrtne grane kao primjerice tkalačka nisu mogle u tadašnjim prilikama razviti sve mogućnosti svog poslovanja.⁵¹

Većina kažnjenika bila je zaposlena u kaznioničkim radionicama koje nisu prelazila granice kućnog obrta, a proizvodi su bili namijenjeni prvenstveno samim kaznionicama. Naime, rad u radionicama je produktivniji, s obzirom da vanjski rad zahtijeva znatno veće troškove s obzirom na veći broj nadziratelja. Nastojalo se zaposliti sve kažnjenike koji su za izvršeni rad dobivali određenu nagradu prema propisima posebne odredbe o organizaciji, upotrebljavanju i naplati osuđeničke radne snage u kaznenim i sličnim zavodima. Primjerice, duhovnik kaznionice u Zenici i upravitelj župe Svetog Josipa u Zenici Milivoj Čekada uputio je brzojav Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja u listopadu 1941., dopis “da se dozvoli osuđenička radna snaga za dovršenje poslova oko crkve Sv. Josipa u blizini kaznionice”. Čekada je u dopisu naveo da je “druge radnike vrlo teško dobiti, a i cijene su visoke”. Tražio je za rad 200 osuđenika za koje bi određenu visinu nadnica njegova župa podmirila.⁵²

Osim toga, postojalo je i posebno osiguranje kažnjenika i njihovih obitelji u slučajevima nesreće, koja bi zadesila kažnjenika radnika prilikom obavljanja od upraviteljstva kaznionice dodijeljenog mu posla. Od toga su bili isključeni kažnjenici koji bi se namjerno sami ozlijedili da izbjegnu rad, koji su počinili samoubojstvo, koji su prilikom bijega iz kaznionice poginuli i koji su se ozlijedili obavljajući kakav nedopušteni posao. Naime, jedan dio svoje djelatnosti obavljao je Odjel za pravosuđe preko različitih pravosudnih zaklada kao što su bile “Središnja zaklada za kaznene i slične zavode”, “Zaklada za osiguranje osuđenika u nesretnim slučajevima pri radu”, “Zaklada za pokriće troškova koja je država dužna isplaćivati unaprijed za pomaganje siromašnih i otpuštenih osuđenika”.⁵³ U štedionici NDH je bila uložena gotovina “Zaklade za osiguranje osuđenika u nesretnim slučajevima pri radu”.⁵⁴ S druge strane osobito marljivi kažnjenici uživali su i druge razne pogodnosti, ali razumljivo one nisu bile takve da bi kazni oduzele njezin pravi značaj i svrhu. Prema marljivosti, stezi i ponašanju određivalo se je i trajanje uvjetnog dopusta. Stoga su kažnjenici u većini slučajeva nastojali

⁵¹ Petar VUKELIĆ, n. dj., 107.

⁵² HDA, fond 218, MPB NDH, kut., 414, Odjel za pravosuđe, IV 76/1941.

⁵³ *Zakoni NDH*, knj. XI, 150.

⁵⁴ HDA, fond 218, MPB NDH, kut., 414, Odjel za pravosuđe, IV 122/1941.

udovoljiti svojim dužnostima te se uz pravednu nagradu, obzirno postupanje i druge pogodnosti postizalo ono što se ne bi uspjelo postići silom.⁵⁵

U 1941. godini čisti dohodak kaznioničkih priradnih grana iznosio je 12.000.000 kuna, pa je tako značajno smanjeno opterećenje države za njihovo uzdržavanje. Za ilustraciju trošak kažnjenika u toj istoj godini iznosio je za jednog kažnjenika dnevno ukupno oko 22 kune računajući tu i sve upravne troškove i pokriven je većim dijelom čistim dohocima priradnih grana.

U svim kaznionicama kao i u sudbenim zatvorima uvedeni su obvezatni tečajevi za nepismene, dok su u popravilištima postojale zavodske pučke škole i stručne podružne zanatske škole. Osim toga svaka kaznionica i zavod imale su svoje knjižnice, posebno za činovnike i službenike, a posebno za kažnjenike, odnosno pitomce. U kaznionicama u Lepoglavi, Hrvatskoj Mitrovici i Zenici u ožujku 1942., bilo je 2083 kažnjenika i u Ženskoj kaznionici u Požezi 77 kažnjenica. Od toga je hrvatskih državljana bilo 1983, (70), inozemnih 100, (7). Brojke u zagradama se odnose na stanje kažnjenica. Po vjeroispovijesti bilo je 1085 (48), rimokatoličke, 740 (26) grčko istočne 223 (2) islamske te ostalih vjeroispovijesti 35 (3). Od tih kažnjenika sa sela je bilo 1732 (57), a iz grada 351 (20). Po starosti je bilo starijih malodobnika od 17.-21. godine 176 (9), a punoljetnih: od 21.-25. godina starosti 309 (12); 26.-35. 944 (20); 36.-40. 312 (12); 41.-50. 223 (9); 51.-60. 89 (6), preko 60 godina starosti 30 (9). Oženjenih kažnjenika bilo je 1065, udanih 23, neoženjenih 887, neudanih 27, udovaca 101, udovica 22, rastavljenih muškaraca 30 i rastavljenih žena 5.⁵⁶

Po zanimanju kažnjenika na slobodi bilo je: poljodjelaca 1190 (48), radnika i obrtnika 335 (2), nadničara 209 (9), slobodnih zanimanja 145 (1), trgovaca i novčara 61, državnih i samoupravnih službenika 58 (2), raznih zanimanja 43 (15) i bez zanimanja 42. Po zanimanju u kaznionicama bilo je: poljopriradnih i kućnih radnika 482 (15), dok su svi ostali kažnjenici bili zaposleni u raznim priradnim granama kaznioničkih obrta kao stolari, rezbari, užari, tkalci, krojači, postolari, remenari, kolari, bačvari, kovači, bravari i knjigoveže. Nezaposlenih bolesnih kažnjenika u kaznioničkim bolnicama bilo je 78 (1). Od ukupnog broja kažnjenika pismenih je bilo 1684 (35), sa završenom pučkom školom 1386 (29) i samoukih bez školske izobrazbe 231 (6), sa srednjom školom 57 (5), sveučilišnom izobrazbom 10 (3). Nepismenih kažnjenika ukupno je bilo 399 (od toga broja samo u zeničkoj kaznionici bilo je 238 nepismenih). Ženskih nepismenih kažnjenih osoba ukupno je bilo 34.⁵⁷

Prema broju osuda na izvršenju kazne nalazilo se na prvoj osudi 938 (53), na drugoj 460 (9), na trećoj 236 (2), na četvrtoj 168 (1), a preko četvrte 281 (12) kažnjenika. Po vrsti kazne su bile: doživotna teška tamnica 76 (3), teška tamnica 1822 (65), tamnica 33 (2), strogi zatvor 144 (6), zatvor 8 (1).

⁵⁵ *Zborski dnevnik*, Zagrebački zbor, 25. IV 1942., 52.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Isto.

Po trajanju kazne: do 1 godine 51 (1), 1-2 192 (7), 2-5 605 (21), 5-10 464 (5), 10-15 335 (6), 15-20 247 (8). Na smrt osuđenih, pa pomilovanih na kaznu doživotne teške tamnice bilo je 11 kažnjenika i 1 kažnjenica, a osuđenih na kaznu teške tamnice ili tamnice bilo je 79 (20). Od strane sudova osuđenih na kaznu doživotne teške tamnice bilo je 85 kažnjenika (8) kažnjenica.⁵⁸

Po kaznenim djelima: na temelju zakonske odredbe za obranu naroda i države 198 (21), protiv života i tijela 902 (39) zbog krađa i pronevjere 614 (13), zbog razbojstva 223 (2), zbog prijevare i stečaja 31 (2), zbog javnog ćudoređa 17, zbog zločina i prijestupa počinjenih u vojništvu 29. U izvještaju "Središnjeg državnog ureda za suzbijanje kriminaliteta" (o čijem će osnutku i svrsi biti više riječi kasnije) o stanju kriminaliteta za I. polugodište 1942. godine vidi se da je kroz prvo polugodište 1942. u NDH na 6,777838 stanovnika bilo sveukupno 13.819 kriminalnih djela ili 0,20%. Od svih kriminalnih djela iz ovoga razdoblja bilo je najviše krađa tj. 9.842 ili 71,22%. Od slavonskih gradova najveći broj krađa bio je u Osijeku 125 i Brodu na Savi 89. Kleveta je bilo 753 ili 5,75%, utaja je bilo 747 slučajeva ili 5,40%. Od ukupno 753 kleveta ili 5,75%, 581 otpadalo je na kriminalni odsjek redarstvene oblasti za grad Zagreb, a 130 na kriminalni odsjek Župske redarstvene oblasti Baranja u Osijeku, dok su svi ostali krajevi države imali ukupno 42 slučaja. Prijevara je bilo 703 ili 5,09%, a od 1029 slučajeva teških tjelesnih ozljeda u prvom polugodištu 1942. bilo je 552 slučajeva ili 3,99%, a od 536 slučajeva ubojstva, bilo je 186 slučajeva ili 1,35%.⁵⁹

Uz materijalna pitanja Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja je posvetilo posebnu pažnju i znanstvenom istraživanju na polju kriminaliteta započevši u tu svrhu rad na sabiranju brojčanih podataka o kretanju kriminaliteta i kaznenom pravosuđu, "jer točna pravosudna brojidba otkriva mane i prednosti postojećih zakona", dakle služi i kao podloga za razvoj zakonodavstva, ali i kao tumač ćudoredne kulture pučanstva.⁶⁰

Naime, još za Banovine Hrvatske redarstvo je veliku brigu posvećivalo suzbijanju kriminaliteta. Zbog toga da bi se dobio potrebn pregled o stanju kriminaliteta i o počiniteljima kriminalnih delikata te da se uzmognu pratiti uzroci, pojave i vrijeme počinjenja pojedinih delikata i prema tome poduzi-

⁵⁸ HDA, fond 218, MPB NDH, kut. 415, Odjel za pravosuđe, IV, 1/1942. Primjerice, Jozo Zovko iz Koliba, kotar Derventa, osuđen je od strane Sudbenog stola u Derventi 28. kolovoza 1941. na osam godina teške tamnice i na trajan gubitak časnih prava. Ovu je osudu Banski stol u Zagrebu u cijelosti potvrdio. U kaznu mu je uračunato vrijeme provedeno u pritvoru i u istražnom zatvoru od jednog mjeseca i jednog dana. Dana 1. kolovoza dopraćen je u kaznionicu u Staru Gradišku odakle je premješten u kaznionicu u Hrvatskoj Mitrovici. Poglavnikovom odredbom o pomilovanju od 10. X 1941. oproštena mu je trećina kazne, dvije godine i osam mjeseci, a odredbom od 10. IV. 1942., (*Narodne novine* 10. IV. 1942.), oproštena mu je jedna godina i četiri mjeseca, tako da mu je ostalo izdržati četiri godine teške tamnice.

⁵⁹ *Redarstveni vjestnik*, 1. XI. 1942., 10.

⁶⁰ *Redarstveni vjestnik*, 1. VII. 1941., 2.

mati potrebne mjere za cijelo područje Banovine Hrvatske osnovana je Centralna kriminalna kartoteka u Odsjeku za redarstvo Odjela za unutarnje poslove u Zagrebu. Kartoteka je utemeljena po svim pravilima modernih kartoteka, pa je time uklonjen veliki nedostatak slaboga vođenja dotadašnje evidencije kriminaliteta.⁶¹

Radi suzbijanja i istraživanja zločina i drugih kažnjivih djela na području NDH, osnovano je pri Ministarstvu unutarnjih poslova, Ravnateljstvo za javni red i sigurnost, posebna državna ustanova pod nazivom "Središnji državni ured za suzbijanje kriminaliteta".⁶² Odlukom ravnatelja RAVSIGUR-a E. D. Kvaternika da se od kriminalnog odsjeka učini djelotvoran sigurnosni faktor u državi, počinje rad na organizaciji službe za suzbijanje kriminaliteta na području NDH. Tako je Žarko Šimat, v. d. pročelnika Središnjeg državnog ureda za suzbijanje kriminaliteta poslan u Njemačku i Italiju da na izvoru prouči organizaciju posla i najsuvremenije načine borbe koje društvo preko redarstvenika-kriminalista provodi. Iskustvo stečeno intenzivnim radom u uredima Reichskriminalpolizei i Polizeipresiduma u Berlinu, Ministarstva unutarnjih poslova i Scuole Scientifiche u Rimu kao i posjetima raznim kaznenim zavodima preneseno je i prilagođeno prilikama u NDH. Djelokrug "Središnjeg državnog ureda za suzbijanje kriminaliteta" protezao se je na cijelo područje NDH, a poslovanje je vršio preko svojih službenika ili preko Župskih redarstvenih oblasti (ŽRO) i Redarstvene oblasti za grad Zagreb, a preko njihovih kriminalnih odsjeka, odnosno pododsjeka. Kriminalni odsjeci Župskih redarstvenih oblasti u Banja Luci, Osijeku i Sarajevu te redarstvene oblasti grad Zagreb mogli su djelovati i na području više susjednih župa.⁶³

Ministar unutarnjih poslova bio je ovlašten da donese poslovnik o poslovanju Središnjeg ureda za suzbijanje kriminaliteta. Na čelu "Središnjeg državnog ureda za suzbijanje kriminaliteta" stajao je upravitelj, kojega je u slučaju spriječenosti zamjenjivao zamjenik (obojica su morali za to biti osposobljeni pravnici). Upravitelj "Središnjeg državnog ureda za suzbijanje kriminaliteta" bio je izvjestitelj ravnatelja Ravnateljstva za javni red i sigurnost te njemu podvrgnut. Svoje osobne i stvarne potrebe Središnji ured je podmirivao iz državnog proračuna, a preko Ravnateljstva za javni red i sigurnost, preko kojeg je upravitelj stavljao i prijedloge za imenovanja, premještanja, unapređenja i umirovljenja redarstvenih službenika kriminalne struke.

⁶¹ Isto.

⁶² U sklopu Ministarstva unutarnjih poslova Nezavisne Države Hrvatske osnovano je Ravnateljstvo za javni red i sigurnost (RAVSIGUR), koje je djelovalo kao poseban odjel MUP-a. Bilo je zamišljeno kao redovita policijska ustanova NDH te je imalo zadaću vrhovnog nadzora nad radom svih redarstvenih oblasti i službi. Po uzoru na njemački Gestapo osnovana je i Ustaška nadzorna služba (UNS), 16. VIII. 1941. koja je postala specijalna policija ustaškog režima. *Narodne novine*, 17. VIII. 1941.

⁶³ HDA, Ministarstvo unutarnjih poslova Nezavisne Države Hrvatske (MUP NDH) I-A, 4561/42, Zakonska odredba o osnivanju Središnjeg ureda za istraživanje i suzbijanje kriminaliteta, kut. 45.

“Središnji državni ured za suzbijanje kriminaliteta” davao je upute i smjernice te vršio nadzor nad radom kriminalnih odsjeka, odnosno pododsjeka Župskih redarstvenih oblasti, Redarstvene oblasti za grad Zagreb i oružništva NDH, samo u pitanjima kriminala.⁶⁴ Iz zakonske odredbe o osnutku “Središnjeg državnog ureda za suzbijanje kriminaliteta” jasno se vidi namjera zakonodavca da njegovim stvaranjem stvori jednu čvrstu osnovu za obranu javne sigurnosti od opasnosti koja prijete državi, društvu kao i pojedincu od onih koji ugrožavaju život, zdravlje, slobodu, čast i imovinu građana. U siječnju 1942. godine Središnji ured je izdao Okružnicu o raspisivanju potraga i razrješenju političkih potraga. U Okružnici se kaže: “Premda naš kazneni zakon ne daje definiciju političkog kaznenog djela, ipak nam je ona poznata iz pravne nauke. Prema istoj, politička kaznena djela su sva ona kaznena djela koja su upravljena protiv najvećih vrednota jedne države, tj. protiv njezinog opstanka ili njezinog unutarnjeg (ustavnog) uređenja. Pod opstankom države razumijevamo njezinu samostalnost i nezavisnost prema vanjskom svijetu, postojanje njenog vrhovništva (suvereniteta), a pod unutrašnjim uređenjem, unutrašnji politički red tj. način vladavine i ustrojstvo državne uprave. Sva djela upravljena protiv vanjske ili unutarnje sigurnosti države označujemo kao politička kaznena djela. Politička kaznena djela možemo dalje podijeliti na apsolutna politička kaznena djela i relativna. Kod prvih je državni opstanak ili unutrašnji politički red napadnut neposredno te je djelo i po svojem biću i po motivu političko kazneno djelo, dok je kod drugih državni opstanak ili unutrašnji politički red napadnut posredno, te samo biće djela nije političko, već samo njegov motiv. Ova politička kaznena djela predviđena su u XII. glavi kaznenog zakona sa izmjenama i nadopunama kao i posebnim zakonskim odredbama danim poslije proglašenja NDH. Sva ostala kaznena djela iz kaznenog zakona su obična kaznena djela kriminala u običnom smislu, ukoliko koje od njih ne bi bilo izvršeno sa političkim motivom, pa bi se tada smatralo relativnim političkim djelom”.⁶⁵

Poglavnik Pavelić je 27. lipnja 1941., izdao naredbu da “svi organi javne vlasti imadu budno bditi nad tim, da se snagom zakona spriječi bilo kakav pokušaj nasilja protiv imovine ili života bilo koga državljanina ili pripadnika Nezavisne Države Hrvatske ili stranog podanika, bio takav čin poduzet sa strane neodgovornih elemenata ili službenih osoba”.⁶⁶ Kriminalno redarstvo NDH trebalo je djelovati u dva pravca koji u stvari i sačinjavaju bit kriminalističke službe. Prvi je pravac prevencije (djelovanje prije izvršenog djela tzv. “mjerama opreza”) i u pravcu represije (nakon počinjenog djela).⁶⁷ S jedne strane dakle, kriminalno redarstvo je imalo zadaću zaštititi zajednicu i poje-

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ HDA, MUP NDH, Okružnica Središnjeg državnog ureda za suzbijanje kriminaliteta o raspisivanju potraga i razrješenju političkih pretraga, kut. 42.

⁶⁶ Emil IVANC, *Nepokorena mladost (SKOJ u prvim godinama ustanka)*, Zagreb, 1961, 61.

⁶⁷ Moderne policije (i društva) kriminalističku prevenciju definiraju kao ukupnost svih državnih, privatnih i drugih mjera i aktivnosti usmjerenih na sprječavanje činjenja kaznenih djela i smanjenje posljedica kaznenih djela (materijalnih, psihičkih i fizičkih).

dinca odgovarajućim mjerama i u okviru postojećih zakona od opasnosti koja im prijete, a s druge strane ono je imalo dužnost da iznese na svjetlo dana učinjeni zločin i da privede njegovog počinitelja zakonskoj odgovornosti.⁶⁸

Kao što je istaknuto “Središnji državni ured za suzbijanje kriminaliteta” imao je zadaću suzbiti kriminalitet u NDH, a da ono bude što uspješnije ustrojen je i “Kriminalno tehnički institut”. Ovaj institut je osnovan po uzoru na slične institute u inozemstvu, koji uvelike pomažu i daju potvrdu dokaznog materijala u raznim predmetima i to kako redarstvu tako i sudu. Naime, do tada su redarstva i slične ustanove davali na ispitivanje i ocjenu pojedine predmete ove vrste raznim institutima koji s redarstvom nemaju ništa zajedničkog (kao npr. medicinskom i tehničkom fakultetu, a i pojedincima) jer kod samog redarstva nije bilo sličnih institucija. Kriminalni institut u Zagrebu osnovan je po uzoru na onaj u Berlinu koji je osnovan četiri godine prije na inicijativu vodstva njemačkog kriminalnog redarstva kako bi se ubrzala ispitivanja i ne bi ovisila o drugim institutima te da se izbjegne da mnoge stvari u javnost dospiju prije vremena.⁶⁹

Osim toga Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja osiguralo je u svom redovitom proračunu posebnu svotu od 180.000 kuna za nabavu potrebnih stvari i pribora za rad u Zavodu za sudbenu medicinu i kriminalistiku, kao i za potrebe Središnjeg forenzičko-kemijskog i toksikološkog laboratorija. Zbog antropometrijskih i kranimetrijskih istraživanja, te proučavanja tjelesnih i psihičkih karakteristika kažnjenika odnosno raznih patoloških pojava u kažnjenika, 1941. godine je bio omogućen rad i pristup u kaznionice domaćim i stranim kriminalistima. Istodobno su se sustavno uvodili novi obrasci sa svim osobnim i ostalim podacima o ovršavanju kazne i osobnosti kažnjenika. Osim običnih podataka o spolu, starosti, vjeri, narodnosti, prebivalištu, pismenosti, zanimanju vrsti i trajanju kazne te kaznenog čina, sakupljali su se još i podaci i o psihičkom stanju kažnjenika u trenutku počinjenja kaznenog čina, vrijeme i mjesto čina, oružje kojim je zločin počinjen, obiteljske prilike i predživot kažnjenika. Kod toga se je prosuđivala ne samo faktična osuda, već i omjer kažnjivih djela prema spolu, dobi i zanimanju pučanstva, te su se posebno registrirali pripadnici (recidiva generica-ponovno počinjen isti zločin), kriminalne i korekcionalne kazne, dolozni i kulpozni delikti, osude inozemnih sudova izrečene hrvatskim državljanima te kazne utrnule amnestije.⁷⁰

Odgojni zavodi i popravilišta za djecu i malodobnike

U odgojne zavode i popravilišta upućivali su se psihički i tjelesno zdrava djeca i mlađi malodobnici temeljem odluka starateljskih oblasti i sudova za mladež. Tu se radilo o malodobnicima koji su bili zapušteni ili čudoredno

⁶⁸ *Redarstveni vjestnik*, Zagreb, 1. VII. 1942., 10.

⁶⁹ Isto.

⁷⁰ *Redarstveni vjestnik*, Zagreb, 1. VII. 1942., 2.

pokvareni, a mogli su shvatiti narav i značaj svog kažnjivog čina. U 1941., odmah se je pristupilo "razlučivanju i klasifikaciji djece i mlađih malodobnika prema stupnju njihove pokvarenosti". Naime, prijašnjih godina nije se tome posvećivala pažnja, pa je bila redovita pojava da se u istom zavodu nađu zajedno djeca s potpuno pokvarenim malodobnicima zbog čega nije niti bilo uspjeha u njihovom odgoju. Ovo razlučivanje je provedeno tako da su se djeca do 14. godina starosti upućivala u popravilište u Gospiću. Djeca koja su navršila 14. godina i završila pučku školu prelazila su iz Pahinskog u Glinu kako bi nastavila s učenjem zanata. Naime, zavod u Pahinskom nalazio se na brežuljku podno Ivančice oko 2 kilometra od Ivanca, bio je bez posebne ograde i djeca su se mogla slobodno kretati na zavodskom imanju koje je imalo oko osam jutara voćnjaka, vrta, livada i oranica. Odgajalište u Glini imalo je vlastito uređeno gospodarstvo na oko 50 jutara zemlje na kome je osnovana stočarska stanica za uzgoj čistokrvne stoke. U Glini se je još nalazila vrtlarsko-voćarska sekcija kao i pekarska obrtna grana radi opskrbe kruhom odgajališta i tamošnje državne bolnice. U Gospiću je rad u zavodu bio uređen više u radionicama za učenje raznih zanata, budući da nisu imali vlastitog imanja. Zavodima u Pahinskom i Glini upravljali su iskusni učitelji, a zavodom u Gospiću predsjednik sudbenog stola, dok su obuku držali zavodski učitelji i stručni poslovođe.⁷¹

Postupanje s pitomcima bilo je udešeno tako da oni sami prema dokazanom ćudorednom napredovanju omoguće sve blaže postupanje prema njima. Uvedeno je puštanje dobrih pitomaca na kraće dopuste koje su morali provesti u roditeljskom domu ili kod rodbine. To je učinjeno s jedne strane da pitomci ne izgube dodir s obiteljskim domom, a s druge strane da svojim ponašanjem i radom u zavodu nastoje zavrijediti podjeljivanje takvog dopusta. Pokazao se je veliki uspjeh te nove odgojne mjere jer je time znatno smanjen broj bježanja pitomaca što je bila neprestana pojava kod tih zavoda do tada. Tako je pitomac Zavoda za odgoj mlađih maloljetnika u Glini, Branko Nogić pušten u srpnju 1941. Bilo mu je pripremljeno i građansko, odnosno civilno odijelo kod odlaska, ali je ustanovljeno da je "pobrao neke sitnice iz postolarske radionice" te mu je građansko odijelo oduzeto, pa je pušten u zavodskom radnom odijelu.⁷²

Međutim pitomci su iz tih zavoda puštani i iz drugih razloga, tako je u studenom 1941., Zavod za odgoj i popravak mlađih malodobnika u Gospiću uz odobrenje MPB-a NDH poslao na dopust od tri mjeseca malodobnike koji su suđeni zbog manjih kaznenih djela, većinom krađa. Ravnateljstvo gospićkog zavoda na ovaj potez se odlučilo zbog toga što je uzdržavanje ovog zavoda povodom poskupljenja i općeg pomanjkanja živežnih namirnica bilo vrlo otežano. I pored takvih teških uvjeta u zavodu se uzimalo u obzir i dosadašnje vladanje pitomaca te dosadašnji rezultati odgojnih mjera kojim bi bila otklonjena ili

⁷¹ *Zborski dnevnik*, Zagrebački zbor, 25. IV 1942., 52.

⁷² HDA, fond 218, MPB NDH, kut., 413, Odjel za pravosuđe, IV 33/ 1941.

barem značajno smanjena opasnost za “padanje u stare pogreške”. Ostali malodobnici koji nisu ispunjavali ove kriterije zadržavani su na zavodu.⁷³

Pitomci su osim pohađanja redovne škole učili i razne zanate, a marljivi i nadareni mogli su polagati i ispite za pojedine razrede srednje škole. Ispite je tijekom 1942., položilo dvadesetak pitomaca, koji su pored toga i izučili neki zanat, npr. stolarski, postolarski, krojački, strojobraverski i sl.⁷⁴ Tako je Zavod za odgoj mlađih maloljetnika u Glini u rujnu 1941. izvještavao MPB NDH da je u ovom zavodu započela redovna “obuka u stručno – produžnoj školi” premda u zavodu nije postavljen potreban broj učitelja.⁷⁵

Svaki zavod je imao svog vjeroučitelja i liječnika te ambulantu i priručnu ljekarnu. Prilikom jela obavezna je bila zajednička molitva, a nedjeljom i blagdanom obavezno je bilo skupno odlaženje pitomaca u crkvu. Odgojni zavodi su imali vlastite knjižnice, (knjige su bile duhovnog i svjetovnog sadržaja) pjevačke zborove, glazbu i krugovalnike. U svakom zavodu je posebno provedeno individualno postupanje prema svakom pitomcu, strogo pazeći na njegov vjerski, ćudoredni, umni, tjelesni i stručni odgoj. Za sve pitomce su bila nabavljena građanska odijela kako ne bi imali osjećaj da su neki robijaši. Osim toga kod zavoda su osnovane tzv. dječje zaklade s ciljem da pomažu siromašne pitomce kod otpuštanja iz zavoda, da im tada nabave potrebno odijelo, rublje i obuću i daju prvu novčanu pripomoć za boravak na slobodi, da pomažu priredbe i izlete, nabavu časopisa, itd.⁷⁶

Ukupno brojno stanje pitomaca sredinom 1942. godine bilo je 230, od toga 18 posto nezakonitih, roditelji su im po zanimanju većinom bili radnici i obrtnici 39 posto, ratari 38 posto, razni činovnici 11 posto, ostala zanimanja 12 posto. Razlog upućivanja na prisilni odgoj u 56 posto slučajeva bilo je pomanjkanje kućnog odgoja i zapuštenost, 35 posto krađe, ostalo ubojstva i tjelesne ozljede te 2 posto zločina protiv javnog ćudoređa.⁷⁷

Zaključak

Kada je proglašena NDH 10. travnja 1941., trebalo joj je dati pravni izgled nalik na Treći Reich te je ovaj posao povjeren Zakonodavnom povjerenstvu i Ministarstvu pravosuđa. Zakonskom odredbom o “Državnoj vladi NDH” od 24. lipnja 1941., utvrđen je sastav vlade i nadležnost ministarstava te je osnovano i Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja u kojem je bio organi-

⁷³ HDA, fond 218, MPB NDH, kut., 414, Odjel za pravosuđe, IV 232/ 1941.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ HDA, fond 218, MPB NDH, kut., 414, Odjel za pravosuđe, IV 111/1941. Obuka se je u zavodu obavljala ponedjeljkom, utorkom, četvrtkom i petkom. Srijeda i subota su bile slobodne zbog tjednog sajma i čišćenja zavoda.

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ Isto. Usp. *Redarstveni vjestnik*, Zagreb, 1. VII. 1942., 2.

ziran poseban odsjek za poslove kaznionica i odgojnih zavoda te rješavanje tehničkih pitanja u vezi s izvršenjem kazne. U trenutku stvaranja NDH postojale su četiri kaznionice za muške i to u Lepoglavi, Hrvatskoj Mitrovici, Staroj Gradiški i Zenici, kao i ženska kaznionica u Zagrebu. Odmah nakon osnutka NDH pokušalo se je pristupiti sustavno racionalnoj koncentraciji kažnjnika u cilju štednje državnih izdataka. Isto tako činjeni su i naponi da kazna oduzimanja slobode osim represije i prevencije ima i značaj popravljanja zločinca kako bi se isti poslije isteka kazne mogao iz kaznionice popravljen povratiti u ljudsko društvo i postati njegovim korisnim članom.

Stanje u kaznionicama i odgojnim zavodima Nezavisne Države Hrvatske unatoč teškim ratnim prilikama bilo je u pogledu sigurnosti i ćudorednog ponašanja relativno povoljno te su činjeni naponi da se popravi daljnjim smišljenim radom.

Summary

THE PENAL LEGISLATION AND THE SYSTEM OF PENITENTIARIES AND CORRECTIONAL INSTITUTIONS IN THE INDEPENDENT STATE OF CROATIA

Based on a research of archive materials and available literature, the paper discusses the penal legislation and the penitentiary system in the Independent State of Croatia (NDH). In addition to regular courts, there were also war courts and court-martials as non-regular courts in the territory of NDH. The minister of justice and religious affairs was in charge of the entire highest central administration and supervision of the penitentiaries and correctional institutions in the Independent State of Croatia, while a special department was formed within the ministry of justice and religious affairs that was in charge of the activities of the penitentiaries and correctional facilities and technical issues associated with sentence serving. At the moment when NDH was formed, there were four men's penitentiaries: in Lepoglava, Hrvatska Mitrovica, Stara Gradiška and Zenica, and there was one women's penitentiary in Zagreb. There were four correctional institutions for children and younger juveniles: the Correctional Institution for Children and Younger Juveniles in Pahinsko near Ivanec, men's institutions in Glina and Gospić, and the Correctional Institution for Children and Younger Juvenile Girls in Požega.

Immediately after the establishment of NDH, a systematic and rational concentration of convicts was undertaken with the goal of minimizing the state's expenditures. Efforts were also made to endow the penalty of depriving persons of their liberty, in addition to repression and prevention, also with a correctional significance, so that the criminal, after having served his sentence, could return from the penitentiary into the society as a rectified man and become its useful member.

(Sažetak prevela: Ana Levak Sabolović)

Key words: Independent State of Croatia (NDH), Slavonia, penal legislation, correctional institutions, crime.